

MÓRICZ ZSIGMOND ÉS A NEMZETI SZÍNHÁZ KAPCSOLATA 1935 ÉS 1942 KÖZÖTT
(Részletek)

Bevezető. Németh Antal (1903–1968) színházi rendező és szakíró, aki 1935-től 1944 tavaszáig, a német megszállás bekövetkezéséig a Nemzeti Színház igazgatója volt, élete utolsó éveiben, korabeli dokumentumok felhasználásával polemikus jellegű memoárokban foglalkozott a Nemzeti Színház múltjának azzal az évtizedével, amikor a színház az ő vezetése alatt működött. A memoár egyes fejezeteit közgyűjteményekben helyezte el azzal a kívánsággal, hogy azok a szerző életében nem publikálhatók és zárt anyagként kezelendők.

Többek közt feldolgozta Móricz Zsigmond és a Nemzeti Színház 1935 és 1942 közötti kapcsolatát is 33 gépelt lap terjedelmű memoár-fejezetben. 1968 szeptemberében, utolsó beszélgetésünk alkalmával azt javasoltam Németh Antalnak, hogy a Móricz Zsigmonddal foglalkozó memoárból adjon ki részleteket irodalomtörténeti szakfolyóiratban. A memoárban levő fontos Móricz-levelek ugyanis indokoltá tennék a mielőbbi közlést, másrészt az ő szerepe is világosabbá válnék a Móricz-dramák színrehozatalának a kérdésében. Ha valaki az utolsó évtizedekben nyilatkozott Móricz és a Nemzeti Színház kapcsolatáról, az általában elítélte Németh Antal szerepét, sokszor egyértelműen őt vádolták amiatt, hogy Móricz drámai művei végül sem arattak kellő sikert, illetve sokszor színpadot se kaptak.

A Németh Antal birtokában maradt dokumentumok több mozzanatot (kronológiai kérdést) az eddigieknél jobban megvilágítanak Móricz drámáinak keletkezésével kapcsolatban, másrészt több vonatkozásban módosítják a végletesen egyoldalú képet, amely az író és a színház konfliktusaival kapcsolatban az irodalmi közvéleményben kialakult. A levelezés érdekesen dokumentálja két, végletesen különböző ízlésű ember, az író és a színházigazgató „párharcát”, felfogásuk, művészi eszményeik kiegyenlíthetetlen távolságát.

Németh Antal nem háritotta el a részleges közlésre vonatkozó javaslatomat, sőt kilátásba helyezte, hogy ha a Móricz *Boszorkány* című drámájával kapcsolatos további levelek is megkerülnek, akkor szívesen bocsát részleteket közlésre a memoárból.

A hiányzó levelek 1971 januárjában előkerültek és Németh Antal özvegye, Monori Kornélia, másolatkészítés végett rendelkezésemre bocsátotta a három dokumentumot.

Tekintve, hogy Németh Antal 1968-ban bekövetkezett halálával a közlési tilalom feloldódott és a hiányzó három dokumentum is előkerült azóta, a Móricz-cal foglalkozó memoár négy részletét jelzett rövidítésekkel (. . . illetve nagyobb szöveghagyás esetén: — — —) a szerző özvegyének hozzájárulásával közreadjuk.

A memoár eredeti kéziratát az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Osztálya őrzi.

Vargha Kálmán

1. A Csikós átdolgozásai

Az kétségtelen, hogy a drámaíró és a színházigazgató kapcsolatfelvétele nem kezdődött szerencsésen, de ez nem rajtam múlt, hanem egy olyan okon, amely lélektani szempontból mindörökké rejtély marad a számomra és bármilyen hálátlan dolognak is tűnik negyedszázaddal Móricz halála után ezt az esetet feljegyezni, kötelességem az irodalomtörténet iránt.

Alig kezdtem meg igazgatói működésemet, örömmel értesültem, hogy Móricz darabbal gondol a Nemzetire, és ha készen lesz, jelentkezik. Ez után érkezett meg széles fejléces levélpapírosán géppel írott rövid értesítése:

Kedves Németh Antal,

most értem haza Leányfaluba, kedden, — el kellett mennem a Balatonra egy felolvasásra s akkor ott is maradtam Hévízen a rossz lábam miatt két hétre egy kis kúraformán. Hogy a pihenés teljes legyen, megírtam ott a darabomat. Már a tisztázásnál tartok. Jó volna, ha jó lenne.

Szeretettel értesítelek, hogy ha van idő s kedved s Peéry Piri is kapható egy ilyen kiruccanásra, gyertek ki egy napra ide Lányfaluba. Örömmel várunk.

Igaz barátsággal
kész híved

Lányfalu, 1935. VIII. 8.

Móricz

A levél nem talált Pesten, mert érkezése napjaiban szegedi meghívásra az ottani szabadtéri előadásokat néztem meg. Már éppen Czako titkár kezdetű válaszfogalmazványba, amikor megérkeztem, és telefonon lakásomra beolvasta Móricz Zsigmond levelét. Azonnal választ szöveget diktáltam, amit Czako a levélpapír alsó felén jegyzett fel.

Kedves Barátom!

Most érkeztem meg Szegedről, s így csak most tudok kedves leveledre válaszolni.

Ha nincs jobb programod, 20.-án Szent István napján d.u. örömmel elmennék Hozzátok Lányfalura; vajjon feleségemet is el tudom-e vinni, az attól függ, hogy a filmfelvételekkel kész lesz-e addig?

Autóval érkezem úgy fél 5 tájban. Légy szíves értesíteni, hogy az időpont megfelel-e Nektek? Feleséged öngyáságának kézcsokomat jelentve vagyok

igaz barátsággal
kész híved:
Németh Antal

Az értesítést megkaptam, hogy rendben van: Móricz Zsigmond vár.

Peéry is szabad volt, így ketten mentünk ki Lányfalura.

Móricz mellett ott voltak lányai, valamint Lili férje, Bot Béla, de Simonyi Máriára nem emlékszem, ellenben arra igen, hogy összeismertetett minket fogadott leányának mondott Csibével.

Móricz büszkén mutogatta birtokát, majd uzsonna következett, utána pedig félrevonultunk, és közölte velem, hogy újraírta a *Csikóst*, és azt szánta a Nemzeti Színháznak, de készül a *Boszorkány* is, amely darabja Bethlen Gáborról szól majd, akit két asszony vonzása kényszerít döntésre: a tiszta, komoly nagyszony, Károlyi Zsuzsanna és a szépséggé vált sexualitás, Báthory Anna.

Jelztem, hogy a Nemzeti Színház első évadjában nem gondoltam népszínmű-felújításra, még ha az Móricz Zsigmond átköltése, újraírása is, ellenben a Rádióban kipróbálhatnók, hogyan hangzik a mű színészi tolmácsolásban, ez az előadás bizonyára további dramaturgiai ötleteket sugall majd.

Ez ellen nem lávén Móricznak kifogása, mint a Rádió dramaturg-főrendezője azonnal felvettem műsorjavaslatomba. Ahogyan beleolvastam a világoskék gépiratos szövegbe, az eredeti szövegre való visszaemlékezésem alapján — prima vista — nem tudtam alaposabb dramaturgiai munkát felfedezni Szigligeti darabjában, ezért javaslatomban így jelöltem meg: „Rádióra átdolgozta Móricz Zsigmond”, gondolva, hogy a szükségszerű további munkát házilag majd elvégezzük a dramaturg-osztályon. Egyszerű átdolgozásért a Rádió akkor 100.— pengő honoráriumot szokott fizetni. Ilyen értelemben írt levelet az Igazgatóság Móricznak.

Erre én 1935. szeptember 19-én őszinte meglepetésemre a következő levelet kaptam:

Kedves Barátom,

a Rádió igazgatóságától levelet kaptam, melyben azt írják, hogy a *Csikóst* kitűzték október 6-ra előadásra és átdolgozási díjul száz pengőt ajánlanak fel. Azonnal válaszoltam rá, hogy ez nem fedi a szándékaimat s kértem, hogy töröljék a kitűzést.

En ezt a darabot ugyanis nem átdolgoztam rádióra, hanem egészében újra költöttem. Szigligeti minden gondolatát a legteljesebb mértékben tiszteletben tartva, az egész mégis az én tulajdonom s az én írói szellemem terméke ebben a formában. Itt egy sajtósági írói munkáról van szó: egyik író a másik munkáját magába vette és újra szülte.

Tíz évig dolgoztam rajta.

Nem is vagyok hajlandó kibocsátani, csak akkor, ha meg van rá a remény és lehetőség, hogy a népszínmű reneszánszát idézhetjük fel vele a magyar színpadon. Ezért csak a legnagyobb apparátus mellett engedem kihozni. Ezt a darabot Neked, mint a Nemzeti Színház igazgatójának küldtem el, s azt reméltem, hogy felismered benne azt a rendkívülit, amit ebben a tényben érzek. Színeszleg is ma a Nemzeti Színház az alkalmas erre a kísérletre, mely döntő jelentőségű lehet. De mint a nemzet színháza ebben az irodalomkegyeleti kísérletben is csak akkor van értelme a dolognak, ha a Nemzeti Színház a legnagyobb ambícióját helyezi az előadásba.

Már nagyon szeretnék beszélni Veled, de nem akartalak zavarni, míg mostani nagy munkádon túl nem vagy, most is csak azért írok, mert a rádió úgy aktuálisá tette. Addig míg veled nem beszélek, a lapoknak sem akarom kiadni a dolgot.

Szombaton Pesten vagyok. Ha már akkor lenne idő, nagyon örülnék, ha beszélgethetnénk, erről is, a *Boszorkányról* is.

Maradok szeretettel barátod

1935. szept. 18.

Móricz

Anélkül, hogy alaposabban utána néztem volna Móricz állítása helyességének, mint a magyar rádió dramaturgiai osztályának felelős vezetője, a köteles szerzőjogi ellenőrzést az író személye miatt mellőzve, gyanakvás nélkül elfogadtam az előbbi levél állításait, és percnyi késedelem nélkül a következő levelet diktáltam:

Kedves Barátom!

Budapest, 1935. szept. 19.

Ma hozzám érkezett leveled kapcsán, mely az október 6-ra tervezett „A Csikós” rádió-előadása kapcsán íródott, tisztelettel értesítelek, hogy ez a rádióelőadás egyáltalában nem érinti a darabnak a Nemzeti Színházban történő esetleges műsorátűzését és előadását.

Tudomásul veszem azon bejelentésedet, hogy a darab nem átdolgozás, hanem újraírás, vagyis adaptálás, melyre a magyar színházi gyakorlatban helyes szó nincs, azért kéred, hogy a rádió műsorán a következőképpen jelöltessék meg: „A csikós”. — Szigligeti Ede drámájából írta Móricz Zsigmond.

Hivatkozással dr. Hlatky Endre igazgató úrnak csatolt levelére s mai telefonbeszélgetésünkre, kérem annak szíves írásbeli elismerését, hogy „A csikós” október 6-i egyetlenegyszer történő előadásához a magad részéről hozzájárulsz, a fenti és a mellékelt levélben foglalt feltételek mellett. Ez egyszerűen intézhető el, ha az ugyancsak csatolt, záradékolt másolatot aláírásoddal ellátva hozzám, ha lehet, már küldöncömmel visszajuttatod.

Igaz barátsággal köszönt

kész híved:

N. A.

Nagyságos

Móricz Zsigmond úrnak,

Budapest
Fővám tér 2.

E leveletem Hlatky Endre, a rádió műsorigazgatója ellenjegyezte, aki e félhivatalos levél mellé csatolta az igazgatóság hozzájárulását Móricz feltételeihez. Erről a Hlatky-féle levélről nem lévén másolatom, nem tudom több, mint három évtized után megmondani, milyen „szerzői honoráriumot” ajánlott fel a rádió Móricz úrnak, de a gyakorlatot ismerve, az összeg megfélemlített egy eredeti darab írói tiszteletdíjának.

A rádió gesztiója következtében immár én kerültem erkölcsi obligóba, és egyrészt ez a körülmény, másrészt Móricz levelének önértetes hangja kötelességemmé tette, hogy az átdolgozás mértékét pontosan megismerjem. Mindössze 9 nap választott el a Nemzeti Színház megnyitásától, amelynek első produkciója minden percemet igénybe vette. A Nemzeti Színház dramaturgiáján dolgozó munkatársaim elé kívántam tájni a felmerült ügyet: hívtam Szűcs László dramaturgot és Magyar Bálint lektort, hogy sorról sorra olvassák össze Móricz *Csikósát* és Szigligeti eredeti szövegét, amelyet az Olcsó Könyvtár egyik számaként megjelent kiadásban adtam át kettőjüknek. Azt kértem, hogy a nyomtatott példányban húzzák alá piros ceruzával az átirat szövegrészeket.

Az eredmény megdöbbentő volt.

Móricz Zsigmond „eredeti” darabként átadott „újraszült” *Csikósa* 20–25 szó eltéréssel szó szerint egyezett Szigligeti eredeti szövegével.

Eléreztem a nap 1936. szeptember 26-án, amikor Móricz Zsigmondot vártam a Nemzeti Színház igazgatói szobájába. Koradélutáni órában volt a találkozás, amikor belépett szobámba. Azonnal eléje tartám, hogy a saját szellemi termékének vallott *Csikós* egyszerű lemásolása Szigligeti darabjának. A két példányon sorra megmutattam azt a néhány szövegváltoztatást, amit még „átdolgozásnak” is túlzás lenne minősíteni . . .

Számomra életem egyik legkínosabb pillanata volt, látva a nagy író t kinosan feszengeni . . . És ekkor ezt a meglepő mondatot mondta:

— A darab olyan jó volt, mintha én írtam volna!

Erre én kimutattam az eredeti darabról, hogy abban is vannak dramaturgiailag gyenge pontok. Elsietett, vázlatos jelenet, ami nem eléggé exponál a nézők számára fordulatot. Egy színpadi átdolgozástól éppen azt várja az ember, hogy ezeket a gyengeségeket kiküszöbölje.

Visszaadtam a *Csikós* gépiratát, a tervezett rádió-előadás rendezőjét, Kiss Ferencet pedig 1935. szeptember 27-én hivatalos levélben értesítettem, hogy október 6-án, vasárnap este Szigligeti *Csikós* c. darabja nem Móricz Zsigmond átírásában, hanem eredeti szövegével, Kiss régi rendezői példánya szerint kerül majd előadásra.

A történet teljessége kedvéért itt kell megemlítenem, hogy Móricz Zsigmond később ismét elővette a *Csikóst*, és ekkor valóban átdolgozta. Elküldte 1940 tavaszán, és én 1786/1940. nemzeti színházi iktatószám alatt fennmaradt gépirat szerint a következő levelet írtam:

Nagyságos

Móricz Zsigmond író úrnak,

Leányfalu

Igen tisztelt és kedves Barátom!

Nagy érdeklődéssel olvastam a „Csikós” átdolgozását, és gondosan összehasonlítottam az eredetivel. Az átdolgozást általában szerencsésnek, helyenként kitűnőnek találok, s csak elismeréssel szólhatok szándékod megvalósításáról, ahogy a művet a népszínmű enyhe sodrából a dráma erősebb sodrába terelted át. Szigligeti műve így határozottan lüktetőbb, erőteljesebb. Különösen a II. felvonáson érezhető ez, ahol a konfliktus tömör drámai jelenetekben robban ki.

Az I. felvonás elejének kiszélesítése meglassítja ugyan az expozíciót, ezzel szemben alaposabb környezetrajzot ad, ami ma a mű korának elmúltával talán hasznos is. Dramaturgiai szempontból ennél jelentősebb változtatás, hogy Bence útján bekapcsolod a pénz mint mozgató elemet, s ezáltal úgy Bence jellemrajzát, mint későbbi helyzetét élesebbé teszed. Igen szerencsés András és Rózsi vértelen, szenvedő szerelmének áthangolása hús-vér-szerelemmé és jó a felvonás befejezéseként Bálint felbújtása.

A II. felvonásban valóban nem fontos a kihagyott Bálint—Rózsi jelenet, hiszen Rózsának itt aktív szerepe nincsen. Viszont az a Bálint—Asztolf jelenet, amelyet a III. képhez illesztettél, kimélyíti és változatosabbá teszi a drámai konfliktust, állandóbb és magasabb feszültséget teremt a dráma csúcspontján. Kitűnő, hogy a felvonást ezen a csúcsponton a gyilkossággal befejezed és elhagyod az utolsó képet: Bálint meggyanúsítását, aminek valóban nem kell nyílt színen történnie.

A III. felvonásban ugyancsak szerencsés kézzel szöttek a tüzes-tapló elemet a cselekmény szolgálatába. Kínálkozó eszköz arra, hogy Márton gyanúja Bencével szemben bizonyosságot kapjon s elősegítse a szerencsés kifejlést. A felvonás I. képe ezáltal gerincet kapott.

A mű új formája nekem tehát határozottan tetszik és feltett szándékom, hogy megőrzöm arra az alkalomra, mikor a „Csikós” felújítására gondolhatok. Az alkalom attól függ, mikor illik bele Szigligeti, azaz újjáteremtett műve az egységes évi programba. Hiszen itt mégis Szigligeti művéről van szó és bármennyire hasznára vált is átdolgozásod, mégsem tekinthetem eredeti Móricz-darabnak, amely a Te kimágasló írói egyéniségedet reprezentálja. Az 1940/41. évad programja már kialakult, lezárult, ebben legnagyobb sajnálatomra nem tudok a „Csikós”-nak szervesen helyet adni. Ötletszerűen beleszorítani pedig nem szeretném. Arra kérek tehát, ajándékozz meg szíves türelmeiddel, amíg ez a forma a legszerencsésebb körülmények között kerülhet színpadra.

Szívélyesen üdvözöl

készséges hived:

Németh Antal

Budapest, 1940 június 13.

2. A Forr a bor színrevitelének története

Időközben elkészült Móricz a *Légy jó mindhalálig* című regénye folytatásának *A bál* c. regényének dramatizálásával, ami tovább viszi az immár serdülő Nyilas Misi sorsát az érettségiig. Amint *A bál* összehasonlíthatatlanul gyengébb, mint a remekbe sikerült *Légy jó mindhalálig*, a dramatizálásnak sem sikerült megismételnie a dráma-előd színszerűségét és hatósságát. Ez a később *Forr a bor* címen színe került Móricz-darab eleinte *Matura* címen szerepel az alább következő levelezésben, majd *Kamaszok* címet kapta, később pedig *A becsület édessége* volt a darab tervezett címe.

Amikor a *Forr a bor* első formáját 1935. december legelején kézhez kaptam, Móricznak az volt a feltétele, hogy Lili leányát léptessem fel a darab egyik szerepében . . .

Az 1935. december 9-én írt levelem a következőképpen hangzott:

Nagyon tisztelt Barátom! Kedves Zsiga Bátyám!

Amilyen boldog örömmel fogadtam „*Matura*” c. 3 felvonásos színműved kéziratát, amelyet azonnal elolvasva sürgősen le akartam kötni, mert úgy, ahogy van teljes sikert ígérő alkotásnak érzem, ugyanolyan sajnálattal közlöm Veled kedves Zsiga Bátyám, hogy Bot Béla úr útján hozzám közvetített feltételedet a Nemzeti Színház nem tudja teljesíteni. Tudvalévő, hogy a Nemzeti Színházban sohasem volt gyakorlat kívül álló művészeknek a vendégszereplése,

ha csak nem az évad végén egy-egy estén szerződöttesi céllal. A bizonyos számú estére lekötött vendégművészek szerepeltetése is forradalmi újítás volt a Nemzeti Színház életében, de ezek is tagokként kezelhetnek azzal a különbséggel, hogy másutt is felléphetnek. Megtárgyaltam a dolgot illetékes urakkal, és arra a konklúzióra kellett jutnom, hogy kedves leányod fellép-tetése darabodban kivédhetetlen precedenst teremtené és tekintettel nagy létszámú társula-tának indokolt elégedetlenség forrásává válhat. A Nemzeti Színház jelenlegi állandó társu-latának fiatal tagjait is csak a legnagyobb gonddal tudom kellő módon foglalkoztatni.

Nagyon kérlek kedves Zsiga Bátyám, hogy tekints el a két kérdés összekapcsolásától és ne kösd darabod átengedési jogát kedves leányod fellépítéséhez. Meg vagyok győződve róla, hogy színműved legelső sorban a Nemzeti Színházba való és igazi sikert csak itt arathat.

Nagyságos Asszonynak kézcsoókjaimat tolmácsolva, Téged őszinte tisztelettel és igaz sze-retettel köszönt

hű híved és barátod

Németh Antal

Már átléptünk a következő naptári évbe, amikor január derekán a következő levelet kap-tam Móricz Zsigmondtól:

Kedves Barátom,

az én Béla fiam* nem nyugszik, míg a Nemzetivel össze nem boronál. Már szerdán megírta, hogy beszélt Veled. Én itt most Lányfaluban embertől s mindentől elzárkóztam, hogy fáradt-ságomat kipihenjem, de akkor azonnal elővettem a *Maturát* és most már az első felvonás azt hiszem hasznavehető állapotban van. Úgy gondolom, hogy szombaton már át is tudom adni Neked.

Múlt vasárnap délután és este bent voltam a színházban. Most először voltam ott, mióta Te dirigárod s nagyon sajnálom, hogy hamarabb nem csaltak be, sőt elriasztottak írott és szóbeli információk. Mindkét előadást kitűnőnek találtam. Különösen a VIII. Henrik tökéletes. A darab is kitűnő s remélem döntő sikere van. Boldog leszek, ha az én *Boszorkányomat* így előadva láthatom.

Teljesen igazságtalanoknak tartom a támadásokat, és bár köztünk a zavaroknak egész sorozata volt, a legnagyobb örömmel állok melléd, amennyiben módom van rá. Itt két kor-szak áll szemben egymással. A szellem, amit hozol, új és modern s ez engem lelkesít.

Adja isten, hogy bírd erővel s kedvvel. Érdemes harcolni.

Szeretettel köszönt igaz híved és barátod

Móricz

Leányfalu 1936. január 12.

Móricz Zsigmond tehát felismerte, hogy új szellem költözött a Nemzeti Színház falai közé, és elfelejtve a *Csikós*-ügyet és Lili visszautasítását, erősen dolgozott a *Matura* átírásán, amely-nek különben időközben *Kamaszok* lett a címe. Arra gondoltam, hogy felújítom a *Légy jó mindhalálígot*, ami akkor már évek óta nem ment és alkalmat akartam adni arra, hogy a Nemzeti Színház erősen meggyarapodott, összetételében új közönsége összefüggésében, az előzményekkel együtt ismerhesse meg Nyilas Misi históriáját.

Móricz Zsigmond előbbi levelét a következő sorokban köszöntem meg:

Kedves Zsiga Bátyám!

Örömmel olvastam megtisztelő soraidat, és különös örömemre szolgált, hogy előadásaimat kitűnőeknek találod. Legutóbbi produkcióm még a VIII. Henriket is felülmúlja, és végérvé-nyesen rácafolt azokra az igazságtalan támadásokra, melyek a színházat az utolsó hónapokban érték.

Hallottam, hogy készül a „Kamaszok” javított formája. Nagyon kérlek, kedves Zsiga Bátyám, hogy amint készen lesz, azonnal juttasd el hozzám, mert még az idén másorra kívá-nom tűzni, a „Légy jó mindhalálíggal” felújításával körülbélül egyidejűleg.

A Nagyságos Asszonynak tiszteletteljes kézcsoókjaimat küldve, Téged kedves Zsiga Bátyám tisztelettel és szeretettel köszönt

igaz híved és őszinte barátod:

Budapest, 1936. január 23.

N. A.

* Bot Béla rendező, ebben az időben Móricz veje. (Szerk.)

Egy héttel utóbb, 1936. január 30-i keltezéssel Leányfaluról a következő levél kíséretében küldte el Móricz a megbeszélt darabot:

Kedves Barátom,

itt küldöm a Nyilas Misiről szóló második darabomat. Címe: *A becsület édessége*.

Most úgy van megírva, hogy Misit Vaszary Piroska játssza. Azt hiszem, ha elolvasod a darabot, igazat adsz benne, hogy más nem is játszhatja.

A partnerét, a kislányt viszont, ha Vaszary játssza a fiút, nem játszhatja más, csak Somogyi Erzsi. Ők ketten, úgy érzem, tökéletesek lesznek ebben a párban.

En szombaton reggel Debrecenbe utazom, ahonnan a jövő hét elején visszajövök. Kérlek, addig olvasd el és gondold meg, érdemes-e megcsinálni?

Maradok szeretettel és nagyrabecsüléssel

igaz híved

Móricz

Móricz részletekben szállította színművét. Előbb az első és második felvonást kaptam meg. Egyidejűleg Móricz újabb levelét, amelyet febr. 10-én vettem kézhez:

Kedves Barátom,

szeretném, ha a darabot a szereplők minél hamarabb megkapnák, — hogy foglalkozhassanak vele. A régi időben az volt a szokás, hogy a világért senki bele nem nézhetett az olvasó-próba előtt. Emlékszem egy olvasópróbára, ahol a színészek azonnal elmentek, amint az ő szerepüknek vége lett. Akkor láttam, hogy jobb volna, ha a főbb szerepek játzóí maguk elolvasnák az egész darabot.

Viszont azt közölhetem, hogy az utolsó felvonás végső jelenetét, — attól kezdve, hogy Sárka és az anyja belépnek, egészen újra írom. Ezzel nagy bajom volt eddig, most azt hiszem, jó lesz. Pár nap múlva kész lesz, csak nem tudom, elfoglaltságod mellett, mikor és hol beszélhetjük meg. Ez azért volna sietős, mert nekem 15-én reggel el kell utaznom. Addig jó lenne, ha fixírozhatnánk a dolgokat.

A szereposztásnál van egy vágyam: ha az Igazgató szerepére meg lehetne Ódryt kapni. Több tekintélyt és apai érzést hozhatna, mint egy fiatalabb ember, s elegáns és mindenben fedi az alakot. Ilyen közvetlen alakokban már nagyon kitűnőnek láttam.

Szíves értesítésedet várja

igaz barátod

Bp. 1936. febr. 9.

Móricz

Természetesen az a legfőbb, hogy magad rendezd. Az egész újraírására az izgatott fel, hogy a VIII. Henriket láttam és a Te rendezésedre bízom magamban a darabot.

A két óhaj közül az előbbi teljesült. Ódrynak elmondtam Móricz Zsigmond vágyát, és ő megértő módon vállalta ezt az epizód szerepet. Azt viszont, hogy én rendezem, nem vállaltam. A realista-naturalista színműirodalom számomra mindig idegen volt. A *Forr a bor* csak annyiban ígérkezett érdekes produkciónak, hogy Móricz Zsigmond szignálta a színlapot, és a színdarab a *Légy jó mindhalálig* folytatása volt. Ódry abban a színi évadban mindössze egyetlen darabot rendezett, pedig négy színmű rendezésére állapodtam meg vele, felajánlottam tehát a *Forr a bor* rendezését, amit ő el is vállalt. Ebben az első évadban én egyetlen rendezésemet sem szignáltam, és kijelentettem, hogy azokért az előadásokért is én vállalom a felelősséget, amelyeket a játékmesterek szignálnak, így Móricz felé át lett hidalva a probléma illetően való megoldása.

Móricz előbbi levelére a következőket válaszoltam:

Kedves Barátom!

Február 9-éről kelt leveledet örömmel olvastam és közlöm, hogy az első két felvonást azonnal kiadtam leírtni, és utána ezt rögtön követi a szerepeztetés.

A III. felvonást majd akkor, ha végleges formában kapom meg. A szereposztásról részleteiben személyes találkozásunk alkalmával beszélgetünk.

Nem tudom, alkalmas-e számodra csütörtökön, 13-án délután a 6 óras időpont. Ha igen, szeretettel várlak, ha nem, úgy ugyanebben az időben telefont kérek.

Tisztelettel és szeretettel köszönt
igaz barátod

Budapest, 1936. február 12.

N. A.

Ez a 13-i találkozás elmaradt. Móricz csak tíz nap múlva lett készen a *Forr a bor* zárójele-
netével. Ezt is elküldte, de a kísérőlevélben jelzett szereposztási megbeszélésre a következő
tíz nap alatt sem kerülhetett sor valamiféle okból.

Kedves Barátom,

itt küldöm a darab végét. A 97. oldaltól kezdve ezt a szöveget le lehet írni a régi helyett.
Ha még lenne valami korrektúra, azt a próbákon.

Most már szeretném, ha minél hamarabb összeülhetnénk megcsinálni a végleges szereposz-
tást és megbeszélni mindent.

Kérek, foglalkozz a darabbal.
Szeretettel köszönt

barátod

Bp. 1936. II. 24.

Móricz

A darabot leirtuk. Megkapta Ódry Árpád, hogy szereposztási tervezetet készítsen. Itt tar-
tottunk, amikor a *Pesti Napló* március 3-i számában színházi hír jelent meg, hogy Nyilas Misi
szerepét ezúttal nem Vaszary Piri fogja játszani. Ez a közlemény nem a színházból származott,
ahol semmiféle döntés nem történt, hiszen még Móriczsal össze sem ültünk a felmerült problé-
mákat megbeszélni. Móricz, noha ismerhette volna egyes hírlapíró kollégáink felelőtlenségét,
elképzelésében sértve érezte magát, és expressz levelet intézett hozzám.

Reagálásán érdekesen figyelhető meg a hangváltás. Azonnal tartózkodóbb lett a hangja.
A levél elején teljes, névre szóló címzést ad, és már nem a „barát” köszönt „szeretettel”,
csupán „maradok kész híved” — ezzel a formulával fejezi be levelét:

Nagyságos

dr. N é m e t h A n t a l úrnak
a Nemzeti Színház igazgatójának
B u d a p e s t.

Kedves Barátom,

t. kérdem, a *Pesti Napló* mai színházi híre, hogy a „Nyilas Misi szerepét ezúttal nem Va-
szary Piroska fogja játszani” a Nemzeti Színház igazgatóságától származik-e? Ha igen, mért
tud erről hamarabb az újság, mint én?

Ezennel kijelentem, hogy „A becsület édessége” c. darabomat azon az alapon adtam el,
hogy előzőleg Veled megegyeztünk, hogy a főszerepet Vaszary Piri és Somogyi Erzi fogják
játsszani. Ha ebben nem lett volna tökéletes megnyugvásom, akkor a szerződést nem írtam
volna alá. Ennélfogva, ha az alapmegállapodáson utólag változtatás történik — a szerződést
alá nem írottak tekintem.

Kérem azonnal szíves válaszodat
s maradok kész híved

Budapest, 1936. március 3.

Móricz

A levelet a titkárságon bontották fel március 4-én, Czakó titkár azonnal felhívta a Móricz-
lakást, és telefonon beszélt Simonyi Máriaival, hogy megnyugtassa, a hír nem a színháztól
származik. Én pedig még aznap levélben is tájékoztattam Móriczot a darableiratás befeje-
zéséről, a kiszerepezés munkájáról, és téves információnak jelentettem ki a *Pesti Napló* köz-
lését:

Mélyen tisztelt és kedves Zsiga Bátyám!

Mindenekelőtt hálás köszönettel nyugtázom a darab új befejezését, amely szerény nézetem
szerint minden tekintetben kitűnő kicsengést ad Nyilas Misi históriájának.

A darabot leírták, és valószínűleg holnap vagy legkésőbb holnapután már kiszerepezve
kapom kézhez, úgyhogy a szereposztást pénteken vagy szombaton megejthetjük.

Amint expressz leveled kézhezvétele után azonnal hírül adtam, sejtelmem sincs, hogy a *Pesti Napló* honnan szedte téves információját.

A szereposztási időpontra nézve külön foglak telefonon megkeresni.

Nagyságos Asszonynak tiszteletteljes kézcsoókjaimat jelentve, köszönt

hű hived:

Budapest, 1936. március 4.

N. A.

A zavartkeltő híradás hátterében egy komoly probléma állt, aminék megoldásáról sem Ódry, mint a darab rendezője, sem én nem akartunk Móricz Zsigmond nélkül dönteni. Az természetes, hogy Móricz lelki szemei előtt Nyilas Misi életre teremtőjének Vaszary Piri lebegett, amikor a *Légy jó mindhalálíg* folytatását írta, de arra én a *Forr a bor* kézhezvételéig és alaposabb tanulmányozásáig, a szerepek kiosztásának mérlegeléséig nem gondoltam, hogy míg a korábbi darabban Nyilas Misi kamaszkoron inneni kisfiú, addig a mostani színműben már érettségiző diák, aki szerelmes és udvarol. Ha Vaszary lesz Nyilas, ez az ilyen jelenetekben visszás hatást kelt a színpadon, ahol minden más hangsúlyt kap a valóságos megjelenítés következtében. Misinek még meg is kell csókolnia az egyik jelenetben Sáríkat. Ódry szerint szó sem lehetett arról, hogy Vaszary kapja a tizennyolc éves Nyilas szerepét. Így módon azután értelmetlenné vált a *Légy jó* . . . felújítása is, mert viszont ugyanazt az alakot két estén nem játszhatja két különböző színész, ha nincs nagy életkor különbség — két-három évtized múlása —, ami esetleg indokolhatná a kettős szereposztást.

Vaszary, akit mind a repríz, mind pedig a Nyilas-história folytatása izgathatott, faggathatta Ódryt, aki valószínűleg elhárította az ügyben való idő előtti beavatkozását. Ebből születhetett a pletyka, amely már valószínűsítve találta a „döntést”.

Ódry végre elkészült szereposztási javaslatával, ami Nyilas szerepe kivételével azonos volt a bemutató-előadás színlapjával. A főszerep kiosztására nézve pedig Móricznak is olyan meggyőző érveléssel adta elő álláspontunkat, hogy Móricz néhány csekély ellenvetés után belenyugodott. Igen, de ha nem lehet Vaszary Piri, ki legyen a tizennyolc éves kamasz Nyilas Misi? Ódry egy végzős növendékre gondolt, a nyurga, nagyon sovány Szendrő József, akinek bizonyos sutaságát még a szerep szempontjából is megfelelőnek ítélte . . .

Az Ódry-vezette próbákra nem mentem el, nehogy az a látszata legyen a dolognak: ellenőrizni akarom a munkáját. A bemutató hetében, a hétfői első házfőpróbán azonban már megjelentem, és tanúja lehettem Szendrő reménytelen vergődésének a főszerepben. Ódry — mint később bevallotta — azt remélte, hogy majd a díszletben, Misinek beöltözve talán „beugrik” a fiatal színésznél az alak, de neki is látnia kellett, hogy ez sohasem következik be. A darabot így nem lehet kiengedni. Ódry maga javasolta, hogy tapintatosan, de el kell a szerepet venni Szendrő Józseftől, és olyan valakire — kész színészre — kell bízni, aki villámgyorsan megtanulja és a bemutatóig „beugrik” Nyilas szerepére. Ilyen színészünk akkor egy volt, aki még illúziót tudott kelteni tizennyolc éves fiúként is: Ungvári László. Megtörtént az átostás: megmagyaráztam Szendrőnek, hogy ez az ő érdeke is: egy fiatal, kezdő színész nem indulhat a pályáján biztos bukással! . . .

Mindez természetesen Móricz Zsigmond bevonásával és állandó asszisztenciájával történt. Végre 1936. április 3-án meg volt az immár véglegesen *Forr a bor* címen műsorra került darab bemutatója.

A darab-bemutatónak a közepes siker ellenére volt egy nagyon lényeges haszna Móricz Zsigmond szempontjából. Vejét, Bot Bélát az év nyarán leszerződtettem a Nemzeti Színházhoz előadásfelügyelői minőségben . . . Minthogy Bot Béla látszott legalkalmasabbnak arra, hogy viszonylag önállóbb feladattal bízam meg, a Nemzeti Színház stúdió-előadásaként bemutatóra kerülő *Ki vagyok én?* című különös színmű játékmestereként próbáltam ki képességét. Erik Soya dán író „formabontó” darabja volt ez, amelynek bemutatója 1936. október 30-án volt. E napon vettem kézhez Móricz Zsigmond következő sorait:

Kedves Barátom,

engedd meg, hogy nagyon köszönöm Neked[!], hogy Bélát így bizalmasba fogadtad s egy ilyen szép rendezői feladatot bízta rá. Nekem a játék színességén s ötletességén túl az imponált legjobban, hogy valami határozott s férfias uralmat, erőt éreztem benne. Igazi szakembernek bizonyult, — s melletted meg van az alkalm, hogy fejlődjön és alkothasson.

Bár magamban éreznék még egyszer ilyen fiatal lendületet, de sajnos az egész év tétlenségben telik el.

Maradok szeretettel
igaz barátod, feleségednek
kézcsoók, téged ölel

Bp. 1936. okt. 29.

Móricz

Móricz *Forr a bor* bemutatója utánra tervezte, hogy végleges formába önti a *Boszorkányt*. A kézirat azonban többszöri ígérete ellenére egyre késett. Ekkor — 1936 augusztusának elején — az alábbi levelet küldtem Leányfalura:

Nagy tisztelt és kedves Zsiga Bátyám!

Égész július hónapban vártam, egyre vártam, hogy részletben vagy egészben megkapom a „Boszorkány”-t. Remélem, hogy a késedelem nem jelent kedvetlenséget a munkában.

En pár napja, hogy haza érkeztem, most — néhány napra Debrecenbe utazom, ahol a Nyári Egyetemen tartok előadásokat. A jövő hét derekán ismét itthon vagyok és igen megörvendeztetnél, ha addigra hírt adnál munkád haladása felől.

További jó nyaralást kívánva, a Nagyságos Asszonynak kézcsókjaimat küldve, kedves családotat üdvözölve, maradok őszinte tisztelettel

igaz barátod és híved

Budapest, 1936. augusztus 7.

Németh Antal

A *Boszorkány* első formáját pontosan mikor kaptam meg, erről nincs feljegyzésem, de annak ellenére, hogy a darab korántsem volt előadáskész állapotban, a szerződést 1936-ban megcsináltuk (3 éves lejáratral: 1939) és Móricz Zsigmondnak 1000 pengő előleget utaltattam ki.

Második évadom — az 1936—37. év — a közöbön álló centenáris év műsorának kialakításával, első külföldi rendezésemnek, a hamburgi *Tragédia*-bemutatónak előkészítésével és megvalósításával, hazai rendezéseimmel és a Kamara-színház feltámasztásának valamint a Margitszigeti Szabadtéri Színpad létesítésének munkájával telt el. Nem volt időm arra, hogy Móriczot levelekkel ostromoljam a *Boszorkány* végleges formába öntése érdekében. Patkós György dramaturg-titkár vállalta az „összekötő tisztt” szerepét: a dráma sorsának állandó szemmel tartását, az újabb fordulatokról való referálást. Amikor egy-egy következő évad műsorának összeállításával foglalkoztam, és a műsorgetvbe be akartam iktatni Móricz Zsigmond drámáját, ígéreteket kaptam csak, de nem előadásra érett darabot. Így történt azután, hogy az 1936—37. évadunk tervezett produkcióit ismertető műsorfüzetünkben közreadott „előzetes híradás” évről évre belekerült hasonló jellegű nyomtatványunkba anélkül, hogy a drámát módomban lett volna valóban műsorra tűzni. Néhányszor — személyes találkozásaink alkalmával — érdeklődtem: halad-e munkájában? Biztató, sőt megnyugtató szavakat mondott Móricz.

Ilyen értelmű nyilatkozat olvasható 1938 augusztusában keltezett levelében is:

Kedves Barátom,

a Magyar Színház arra kér, hogy engedjem át neki a Légy jó mindhalálígot s okt. közepén reprimt csinálnak belőle. Nagyon örülök ennek az ötletnek, nemcsak azért, mert a darab hét év óta nem volt színen s a Nemzeti nem is hozhatná ki, hanem főleg azért, mert így újra bekapcsolódhatom a színpadi munkába s megcsinálom a *Boszorkányt*.

Kedves Antal, légy szíves mondd már meg, mi a véleményed a hét hónappal ezelőtt átadott két első felvonásról. Nekem csak egy kis lelkesítés kell, s a darab, azt hiszem, játszva kész.

Nagyon kérek, a Légyjóra vonatkozólag két soros beleegyező írást, a *Boszorkányt* illetőleg azonban valami megbeszélést adj.

Szeretettel üdvözöl barátod

Leányfalu 1938. aug. 23.

Móricz Zsigmond

Végre 1938 novemberének végén vagy decemberének elején megkaptam a *Boszorkány* olyan változatát, amelyet Móricz előadhatónak vélt. Sajnos, nem volt a mű színpadképes és Móricz írói rangjához méltó. Szűcs László dramaturg beható szeretettel és aprólékos gondossággal foglalkozott a drámával, és észrevételeit tapintatos formában megfogalmazta. Én is elolvastam a drámát, Szűcs dramaturgiai véleményét, amellyel teljes mértékben azonosítani kellett magamat.

Móricz 1939 januárjában küldött levele a *Boszorkány* harmadik felvonásának átírását jelzi:

Kedves Barátom,

itt mellékelem a BOSZORKÁNY harmadik felvonását újra írva. Tulajdonképen csak a fejedelemasszony szövegét írtam újra, a többiben csak némi egyszerűsítést csináltam. De most már ezt a szöveget tekintem véglegesnek.

Most nagyon fel vagyok ajjzva s kíváncsian várom, hogy hat rád a darab.

Mindaddig, míg nem intéződik el, a LUDAS MATYI-ról senkivel sem tárgyalok. Ezt is sajnálom, hogy ma hír jelent meg róla. Én csak abban az esetben jövök ki azzal, ha ezt egész szezonban nem tudod adni. Én ugyan a szezont szűkre mérem, mert már márciusban nem érdemes ilyen nehéz darabbal kiállani.

Várom szíves értesítésedet.
Igaz barátsággal

Leányfalu 1939. január 3.

Móricz

A darab műsorratúzását viszont megnehezítette Móricz egyik elhamarkodott nyilatkozata, amelyre 1939. január 5-én kelt levelemben válaszolok:

Budapest, 1939. január 5.

Igen tisztelt és kedves Zsiga Bátyám!

Mint ahogy azt előző levelemben is jeleztem, igyekeztem sürgősen elolvasni „Boszorkány” c. színműved új és véglegesnek ígérkező formáját. Nekem az eredeti harmadik felvonás bizonyos szempontból jobban tetszik, mint az utólag küldött második forma, viszont egyes mozzanatok, mondatok, dialogus-törödékek ebben a második formában pregnansabban jutnak érvényre.

Őszintén sajnálom, hogy egyéb elfoglaltságod csak most juttatott abba a helyzetbe, hogy az átdolgozás régóta várt munkáját befejezd, mert ma a művet még a nyár végén kaptam volna meg, akkor az a két gátló ok, amely pillanatnyilag nagyon is megfontolandóvá teszi a darab műsorratúzását, most nem jöhetne tekintetbe.

Az első és legfontosabb, hogy mielőtt velem a szereposztás kérdéséről újólág beszéltél volna, az Est-ben nyilatkozatot adtál le Bajor Gizi főszereplésével kapcsolatban. — Bajor Gizi előreláthatólag az évad végéig a Kamarában játszik, és így márciusig, de talán azon túl sem jöhet tekintetbe mint a Boszorkány főszereplője. Ha készen lett volna a darabod, úgy még az „Utolsó tánc” bemutatója előtt nyugodtan játszotta volna. — Viszont darabod műsorratúzásának még így sem lett volna akadályja, ha ez a nyilatkozatod nem jelenik meg, mert Tőkés Anna kitűnően alakította volna a női főszerepet. — A nyilatkozat megjelenése után azonban szinte bizonyos, hogy Tőkés Anna ezt az „uraságtól levetett ruhának” minősíthető, mert hisz eredetileg másnak szánt, elígért, hogy ne mondjam elajándékozott szerepet nem vállalja. — Ez a körülmény mindenestre még kényszerítés esetén is komplikációkat okozna, és kérdésessé tenné a darab sikerét. — De van másik ok is, amiért azt tanácsolom, hogy tegyék el a darabot a jövő színi évadra, amikor már elfelejtették ezt az elkötelezettséget, és szabad kezét nyerünk akár Gizivel, akár mással játszani a főszerepet. — Ugyanis most darabod újraolvasása kapcsán önkénytelenül is gondolnom kellett arra, hogy a színház az idén már játszott egy rokon miliőben, rokon korszakban lejátszódó, rokon figurákat mozgató magyar művet. — Ezt a másik Báthory-darabot szükségszerűen előbb kellett elővennem, minthogy a Te alkotásod még nem áll rendelkezésemre, és a színi évadot a rendelkezésemre álló magyar drámák egyikével kellett megindítanom. — Ez a színpadon túlságosan is zavaró rokon atmoszféra műved irodalmi bece és kiválósága ellenére is most nagyon rontaná a Te műved sikerésélyeit, mert hisz a miliő, a kor, a téma közönségnyelven szólva egy kissé „le van löve”. Természetes, hogy ez a zavaró körülmény a jövő évad kezdetéig teljesen elenyészik. —

Éppen ezért annak a hangsúlyozása mellett, hogy kitűnő művedre igényt tartok, javasolom a bemutatónak őszre való halasztását. Akkor művedet írói intencióidnak sokkal megfelelőbben tudnám műsorba illeszteni, mint most a szezon második felében egy kialakult munkaprogram szűk és szűkös keretei között.

Abban a reményben, hogy érdekeidet szolgáló, jószándékú javaslatomat annak veszed, aminek én azt szántam, tudniillik nagyon megfontolt baráti jótanácsnak, melyet magadévá teszel, köszönt

Őszinte tisztelettel és szeretettel
hű híved és igaz barátod:

Németh Antal

Express!
Nagyságos

Móricz Zsigmond úrnak,

Leányfalu

Ugyanakkor, amikor Móricz elismerte dramaturgiai véleményem helyességét és tanácsaimat kérte, miképpen lehetne a Fejedelemasszony szerepét bővíteni, — előleget is kért, amit lehetetlen volt teljesítenem . . . A pénzügyi előírások megkötötték a kezemet. Ebben az ügyben hozzá intézett levelém másolata fennmaradt:

Budapest, 1939. január 15.

Igen tisztelt kedves Bátyám!

Január 11.-én ide érkezett soraidra csak most tudok választ adni. Nagyon örülök, hogy teljes mértékben átérezted intencióm helyességét.

A „Fejedelemasszony” szerepének bővítéséről feltétlenül gondolkozni fogok.

Ami előleg iránti óhajodat illeti, utánanéztem a Számvevőségénél. A „Boszorkány”-ra P. 1000.— előleg, általános egyéb munkáidra pedig külön 1.250.—P. tehát összesen 2.250.—pengő mutatkozik terhedre. A magam részéről a legmesszebbmenő módon támogatnám kérésedet, azonban sajnos a fenti összeg messze túlhaladja a szokásos kereteket, s így bármennyire szeretném is — rajtam kívül álló okok miatt — nem tudok kielégítő megoldást találni.

Őszinte nagyrabecsüléssel maradtam
hű híved és igaz barátod

N. A.

Ezután két évig nincs dokumentum a *Boszorkány* nemzeti színházi sorsáról . . .

Móricz 1941 nyarán Erdélyben járt, és Kolozsvárott — úgy látszik — átmeneti befolyása alá került annak a Bánffy Miklós gróf vezette ellenem irányuló klikknek, amelyik a megújult — immár jobboldali — támadások hatása alatt bukásomra fogadott.

Egy különös — rideg hangú, ügyvédiés fogalmazású — kolozsvári levél módot adott nekem arra, nemcsak hogy megcáfoljam a levél állításait, hogy felidézsem Móriczban a darabjáv al kapcsolatos sok gondos főprengésünket, és a lehető legtapintatosabb módon utaljak a *Boszorkány* véglegesnek vélt formájának előadhatatlanságára.

Íme a kolozsvári levél és a reá adott válaszom:

A NEMZETI SZÍNHÁZ

tekintetes Igazgatóságának Budapest

Van szerencsém tisztelettel közölni a Tek. Igazgatósággal, hogy *Boszorkány* c. darabomat, melyet több mint öt évvel ezelőtt kötött le szerződéssel a tk. Igazgatóság s azóta minden évben behirdette, ellenben soha komolyan kísérletet sem tett annak előadására, a törvény értelmében úgy tekintem, hogy annak jogai reám visszaszállottak, s sorsa felől mától kezdve magam fogok disponálni. Kérem, hogy a darabra felvett előlegeket is méltóztassék nevemről törölni, mivel azokhoz a Színház jogait elvesztette.

Ugyanígy t. közlöm, hogy mindazon darabjaimat, amelyek öt évnél régebben nem szerepeltek a színház műsorán, szabad rendelkezésemre állóknak tekintem, s a rájuk vonatkozó szerződéseket megszüntetek. Így azokkal szintén tetszésem szerint óhajtok rendelkezni.

Maradok a tekintetes Igazgatóságnak
egyebekben kész híve

Kolozsvár 1941. június 15.
Címem: Leányfalu (Pest m.)

Móricz

A Leányfalura küldött felelet:

Igen tisztelt és kedves Barátom!

Engedd meg, hogy folyó hó 15-én kelt leveledre, melyet megkésve kaptam, ne hivatalos formában válaszoljak, hanem úgy, mintha nem a Nemzeti Színház igazgatóságának, hanem egyenesen nekem címzett volna.

Leveledben a „Boszorkány” című darabod sorsával kapcsolatban szemrehányást teszel, hogy „soha komolyan kísérletet sem tett” a színház annak előadására. A darabot valóban öt esztendő előtt kötöttük le. Három éven át Te Patkós titkárral foglalkoztál a darabbal. Úgy tudom, Patkós sokszor kinn volt Nálad és ő szerinte a legnagyobb egyetértésben dolgoztatok a darabon. Talán fölösleges is mondanom, hogy minden írásodat tisztelem és sokkal inkább becsülöm, hogysem illetékesnek tartanám magam egy ilyen kitűnő magyar író bármely műve fölött irodalmi szempontból ítélkezni. Én, mi, a színház, műved iránt is a Neked mindenkor kijáró nagy és őszinte tisztelettel viseltetett és viseltetik. Távolállott és távol áll tőlünk, hogy irodalmi szempontból kifogásokat emeltünk volna, vagy emelnék. Tisztán a mű drámai tulajdonságaival bátorokdtunk foglalkozni gyakorlati szempontból úgy, ahogy azt a színház, illetve a színpad megkívánja. Műved első formájában olyan bátor és szabad naturalizmussal mutattad be a főhős alakját, hogy ez ellen történelmi és vallási szempontból is kifogást emeltek volna. Mert más a regény szabadsága és más a színház, kivált a Nemzeti Színháztól megkövetelt tapintat vallási, nemzeti és egyéb tekintetben. Nem mi álltunk itt normákat, hanem velünk szemben alkalmaznak igen szigorú mértékeket. Előre tudva, hogy sem a szerzőnek, sem a színháznak nem válik hasznára, ha ezeket a programpolitikai és gyakorlati szempontokat figyelmen kívül hagyva hozzuk színre munkádat. Emlékezhetsz, hogy az ilyen szempontokból kifogástalan „Forr a bor” című munkád tisztán praktikus hiányok következtében nem tudott megfelelő sikert aratni, jöllehet a színház mindent rendelkezésére bocsájtott boldogult Ödry Árpádnak, aki a művet rendezte. Te Magad is tapasztalhattad, hogy vannak olyan gyakorlati követelmények, amelyek talán igazságtalanok, talán nem méltók a szerzőhöz és művéhez, de amelyek figyelmen kívül hagyása megbosszulja magát a mű színrehozásakor.

Hosszas lenne pontról pontra menve kimutatni, hogy a „Boszorkány” színrehozása igazán nem a színház jóindulatán és Veled szemben tanúsított mindenkori tiszteletén és szeretetén múltott. A színdarab nem olyan valami, amivel felelőtlenül lehet kísérletezni. Nem lehet „kísérletet” tenni egy dráma színrehozására, mert azt a színház vagy színrehozza, vagy nem. Nem mi tehetünk kísérletet, hanem a szerző, hogy gyakorlati szempontból alkalmasabb, vagy mondjuk úgy, hogy szerencsésebb formába öntse művét. Viszont aki a Te írásaidat kellően becsüli, az nem dolgozhat bele, nem írhat bele anélkül, hogy meg ne törné stílusodat. A „Boszorkány” nehéz és speciális témája különösen megnehezítette azt, hogy a színház kézzelfogható módon hozzájáruljon a darab szerencsésebbé, előadhatóbbá tételéhez.

Mondanom sem kell, hogy éppen a Személyed iránti tiszteletből vártunk türelmesen, remélkedve, hogy talán egyszer egy jó ötlettel, jó átdolgozással sikerül művedet az óhajtott szerencsés formába önteni. Ha halasztódott a mű előadása, úgy ez csak a Te érdekedben, a Te kedvedért történt. Őszintén sajnálom, hogy mindmáig nem sikerült ebben a dologban szerencsés eredményt elérnünk.

Ha úgy gondolod, hogy most, a szerződés lejártával másképpen óhajtasz a darabban diszponálni, természetesen ez a Te jogod, amelyet mi készséggel elismerünk. Ugyanígy mindenkor rendelkezésedre állanak többi öt évnél régebben műsoron nem szerepelt darabjaid is. Magától értetődik, hogy a színház nemcsak hogy nem áll útjában műveid másutt való érvényre juttatásának, hanem a maga részéről szívesen támogat minden ilyen törekvést.

A régebbi műveid közül közelebbi jövőben a „Sári bíró” színrehozását terveztem. Ha ennek szerződése lejárt és hajlandó lennél a darabnak esetleg átengedéséről tárgyalni, úgy azt őszinte örömmel venném, amint hogy minden újabb műveddel is változatlan tisztelettel és örömmel foglalkoznék.

A „Boszorkány” kéziratát a múltkoriban titkárnőd elkérte és elvitte úgy, hogy nálunk több kézirat nincs.

Őszinte tisztelettel szívesen üdvözöl mindenkor készséges híved és barátod

1941. június 24.

N. A

4. Az utolsó évekből

A *Boszorkány* sorsán okulva nem kísérleteztem tovább Móricz újabb darabjával, hanem szerencsésebb drámáiról ihletésben fogant *régebbi* darabjait vettem elő. 1941. december 4-én a „Négy magyar egyfelvonásos” közé, Herczeg Ferenc, Zilahy Lajos egyfelvonásosai mellé beiktattam az ifjúkoromban megismert és igen megszeretett *Aranyos öregek* című remek kis zsánerképet. Parádés szereposztás emelte mind a négy magyar egyfelvonásost irodalmi értékével egyenrangú magas színházi színvonalra. A Móricz-egyfelvonásos szereposztása például a következő volt:

Az aranyos néni
György bácsi
Miska bácsi
János bácsi
Lány
Fiú

N. Tasnády Ilona
Rajnai Gábor
Maklár Zoltán
Lehotay Árpád
Mészáros Ági
Nagy István

Játékmester: Fábri Zoltán

Két héttel később volt a *Nem élhetek muzsikaszó nélkül* felújítása, Major Tamás rendezésében. 1941. december 20-án, a *Nem élhetek muzsikaszó nélkül* c. darabjának új szereposztásban és betanulásban történő felújítása alapján, a következő táviratot intézte hozzám:

Szeretettel és hálával köszöntelek betegágyamból téged és az egész együttest, melyet tegnapelőtt a legnagyobb elragadtatással láttam.

Ölel benneteket

Móricz Zsigmond

A halál évében — 1942 nyarán — még egy levelet kaptam Móricztól:

Kedves Barátom,

nagyon kérek, légy szíves utalj ki nekem Kétezer pengő előleget.

És nagyon leköteleznél, ha azt már ebben a hónapban felvehetném.

Július 10.-én meghallgatom a rádióban az Őri murit. Olyan tervek forrnak bennem, hogy azt szimbolikussá kell kiépíteni a magyar életre.

Igaz barátsággal köszönt

híved

Leányfalu 1942. június 23.

Móricz

Örülök, hogy Móricz Zsigmondnak ezt az óhaját teljesíthettem, és kiutalva a kért előleget, utolsó nyarának anyagi gondjait némileg enyhíthettem.
